

DŻAFARYCKA SZKOŁA PRAWA: SZYIZM

Szyickie podejście do prawa narodów w ogólnym zarysie jest podobne do prawa sunnickiego. Są jednak różnice wynikające z szyickiej historii martyrium – przekonania o męczeństwie imamów oraz zniknięcia i nieobecności ostatniego, dwunastego z nich – Muḥammada – w 874 roku. Szyici sięgają również do tradycji imamów – zwanych ḥabarami odpowiednikami hadisów Proroka, do których zresztą też sięgają.

To po zniknięciu ostatniego imama ukształtowała się prawnicza wizja islamu szyickiego. Zrodziła się też tradycja, że szósty imam Dża'far aš-Šādiq (zm. 765), był twórcą podstaw prawa szyickiego. Pierwsze dzieła stworzyli jednak po ogłoszeniu wielkiej nieobecności dwunastego imama w połowie X wieku wybitni uczeni szyicy z X/XI wieku: Al-Kulīnī (zm. 941), Ibn Bābawayhi (zm. 991), Aṭ-Ṭūsī (zm. 1067).

Tutaj cytuję:

- definicję dżihadu zawartą w dziele Ibn Bābawayhiego (Aš-Šayḥ aš-Šadūq), *Al-Hidāya fi al-uṣūl wa-al-furūq* (Qumm 1432) oraz:
- fragment rozdziału o dżihadzie jednego z licznych dzieł Aṭ-Ṭūsiego (zm. 460/) pt. *An-Nihāya fi muğarrid al-fiqh wa-al-fatāwā* (Ostateczne ustalenie. Analiza prawa i porad prawnych).

W XIX wieku Muḥammad Ḥasan an-Nağafi al-Ğawāhirī w swojej encyklopedii prawa dżafaryckiego pt. *Ğawāhir al-kalām fi šarḥ šarā'i' al-islām* (Klejnoty dysput dla objaśnienia praw islamu) w XXI tomie na

ponad czterystu stronach podsumował szyickie koncepcje dżihadu.

Specyfika szyickiego podejścia do dżihadu polega na tym, że dżihad powinien ogłaszać i podejmować przywódca całej społeczności, a więc kalif. W szyizmie przywódcą społeczności jest jednak nieobecny imam, który w nieokreślonej przyszłości ma przybyć na ziemię z zaświatów i podjąć walkę o sprawiedliwość. Powstaje więc problem, czy można ogłaszać dżihad pod nieobecność imama. Problem z czasem rozwiązano uznając, że nieobecny imam powierzył tę kompetencję uczonym szyickim. Powstała teoria *wilāyat al-faqīh* zwierzchności uczonego.

Innym pojawiającym się w tych tekstach pojęciem jest *ribāt* lub *murābaṭa* – gotowość do podjęcia dżihadu w nadgranicznych twierdzeniach gromadzących ochotników zwanych murābiṭami. Ta pojęcie znane jest również w większościowym islamie sunnickim, szczególnie w północnoafrykańskim islamie. To tam powstała instytucja murābiṭów: ochotników gotowych do walki w imię islamu. W tradycji europejskiej murābiṭi znani są jako marabuci, których przede wszystkim kojarzy się z uczonymi mężami. W XI wieku północnoafrykańscy murābiṭi stworzyli dynastię Almorawidów (1050-1120), walczących również w arabskiej Hiszpanii.

Bibliografia

- Davood Feirahi, *Norms of war in Shia Islam*, w: *World religions and norms of war*, edited by Vesselin Popovski, Gregory
- M. Reichberg and Nicholas Turner, New York 2009, s. 255-281.
- E. Kohlberg, *The Development of the Imāmi Shī'i Doctrine of jihād*, ZDMG 126/1, 1976, s. 64-86.

Ibn Bābawayhi (Aš-Šayḥ aš-Šadūq)

Ibn Bābawayhi zwany Asz-Szajch aš-Šadūq – Prawdomówny Mistrz – prawdopodobnie pochodził z Qummu. Urodził w początkach X wieku i kształ-

cił w Qummie i Bagdadzie. Umarł Rajju (dzisiejszy Teheran). Zasłynął jako autor tradycji szyickich imamów zatytułowany *Man lā yahđuruhu al-faqīh* (Księga dla tych, których nie odwiedza prawnik), podręcznika prawa *Al-Hidāya*. Z tego ostatniego pochodzi cytowany tu fragment wykładu o dżihadzie zawierający najważniejsze specyficzne cechy szyickiego podejścia, a więc roli imama w podejmowaniu dżihadu, podkreślaniu dżihadu jako walki z człowiekiem z własną niedoskonałością. Specyficzne jest klasyfikowanie dżihadu w kontekście podziału uczynków. Nie ma tu mowy o obowiązku zespołowym i osobistym, lecz o dżihadzie obowiązkowym i zalecanym (w prawie muzułmańskim używa się terminów *farđ* oraz *sunna* lub *mustahabb*). One też pojawiają się u Ibn Bābawayhięgo.

Al-Hidāya fi al-uşul wa-al-furūq (Vademecum podstaw i szczegółów prawa; Qumm 1432), s. 57:

Dżihad jest obowiązkiem nałożonym na człowieczeństwo przez Boga. Jest to obowiązek wypełniany pod nadzorem imama. Dotyczy on bezpośrednio ludzi, dotyczy również ich majątku. Kto nie jest w stanie wyruszyć z imamem osobiście, niechaj wyruszy dzięki majątkowi, a kogo nie jest w stanie podjąć dżihadu dzięki majątkowi, a jest fizycznie sprawny i nie ma argumentu przeciwnego, niechaj rusza osobiście.

Są cztery odmiany dżihadu, dzielące się na dwie kategorie: dżihad obowiązkowy (*farđ*) i dżihad zalecany (*sunna*), który jest powiązany z obowiązkowym. Z dwóch odmian obowiązkowych jedną jest walka człowieka z samym sobą przeciwko nieposłuszeństwu Bogu. To najwspanialszy dżihad. Drugim jest zwalczanie tych niewiernych, którzy żyją obok nas (nawiązanie do sury IX, werset 123: „Wy, którzy wierzyacie! Zwalczajcie tych niewiernych, którzy przebywają w pobliżu was. Niech poznają waszą bezwzględność. Wiedźcie, że Bóg jest z bogobojnymi.”).

Dżihad, który jest zalecany, choć powiązany z obowiązkowym, jest walką z wrogiem obowiązującą całą społeczność. Gdyby społeczność odstąpiła od dżihadu, spadłaby na nią kara, kara dotycząca całej

społeczności. Dla imama dżihad jest uczynkiem zalecanym. Imam jest jedyną osobą upoważnioną do podjęcia dżihadu ze swoją społecznością przeciwko wrogowi.

Natomiast dżihad jest uczynkiem zalecanym. Każdy zalecany uczynek, który ustanawia człowiek, dokłada starań, by go zrealizować, osiągnąć i wprowadzić w życie, jest najlepszym dziełem, gdy się o niego dba i poświęca się mu, jest bowiem wprowadzaniem w życie tego co zalecane.

Prorok powiedział: „Kto ustanawia piękną tradycję, otrzyma w dniu zmartwychwstania nagrodę nie mniejszą niż wszyscy, którzy się jej trzymali. Powiada się, że człowiek zajmujący się utrzymaniem swojej rodziny jest jak ktoś, kto walczy na drodze Boga. Powiada się też, że dżihad kobiety jest piękną oznaką posłuszeństwa. Powiada się, że pielgrzymka jest dżihadem wszystkich ludzi niezdolnych (do walki).

Aṭ-Ṭūsī

Abū Dża'far Muḥammad aṭ-Ṭūsī urodził się w irańskim Ṭūsie w 385/995 roku. Studiował w Bagdadzie u przedstawicieli pierwszego pokolenia uczonych, którzy kształtowali szyicką teologię i prawo (tj. Muḥammad al-Ḥārithī zwany Asz-Szajch al-Mufid i dwaj bracia Ar-Rāḍī). Tytułowano go „mistrzem ugrupowania” (Szajch aṭ-Ṭā'ifa).

Żył w czasach politycznie niespokojnych. Najpierw rządy Bujidów (od połowy X do połowy XI w.) przychylnie traktowały szyitów. Aṭ-Ṭūsī cieszył się poważaniem na dworze. W 1055 r. władzę u boku kalifów abbasydzkich przejęli ultrasunnicy Seldżuci, szyitów zaczęto prześladować. Gdy mu spalono bibliotekę, Aṭ-Ṭūsī schronił się w szyickim An-Naḡafie, gdzie umarł. Pochowano go w jego domu. Potem zbudowano tam meczet, w którym do dziś czci się pamięć po nim.

Jest autorem dwóch (z czterech) zbiorów autorytatywnych tradycji szyickich imamów: *At-Taḥdīb al-aḥkām fi šarḥ Al-Muqni'a* (Doprecyzowanie zasad prawa. Komentarz do dzieła *Al-Muqni'a* – tj. „Wystarczającego” – chodzi o

dzieło jego nauczyciela Aš-Šayḥa al-Mufida) i *Al-Istibṣār* oraz licznych dzieł z zakresu prawa i teologii szyickiej. Klasyk tzw. „szkoły bagdadzkiej”.

Aṭ-Ṭūsī, *An-Nihāya fi muğarrad al-fiqh wa-al-fatāwā*, Dār al- Kitāb al-‘Arabī, Bejrut 1980, s. 289-293.
Księga dżihadu i postępowania imama

Rozdział o obowiązku dżihadu, o tym, dla kogo jest konieczny oraz zasadach jego obowiązywania oraz o zasadach ribāṭu.

Dżihad jest jednym z obowiązków islamu, jednym z jego filarów. To obowiązek zbiorowy (*‘alā al-kifāya*), co oznacza, że jeśli wypełnia go wystarczająca liczba osób, inni nie są zobowiązani do jego wypełnienia. Brak uczestnictwa pozostałych nie wywołuje żadnego uszczerbku (*ichlāl*) w sprawach religii. Jeżeli jednak nikt nie wypełnia takiego obowiązku, na wszystkich spada hańba i wszyscy zasługują na karę. Dżihad nie dotyczy kobiet i dzieci, wiekowych starców, szaleńców i chorych, a także tych, którzy nie są w stanie podolać celom dżihadu.

Kto jest w stanie wyznaczyć kogoś innego w swoje miejsce, a sam nie jest zdolny do podjęcia dżihadu, powinien kogoś wyznaczyć, by obowiązek był spełniony. Kto natomiast sam jest w stanie podjąć dżihad, a ustanawia kogoś innego w swoje miejsce, sam nie jest zobowiązany do wykonania obowiązku, chyba że przełożony nad muzułmanami go zobowiąże, by osobiście się tego podjął. Wówczas musi osobiście podjąć dżihad i nie może wyznaczyć zastępcy.

Zobowiązani do podejmowania dżihadu muszą działać w określonych warunkach. Takim warunkiem jest obecność sprawiedliwego imama, bez którego rozkazu nie wolno im podejmować walki (*qitāl*), nie mogą też bez niego jawnie przystąpić do dżihadu. Imam może wyznaczyć osobę do przejęcia przywództwa nad muzułmanami, kogoś kto wezwie ich do dżihadu. A wtedy muzułmanie muszą podjąć dżihad.

Jeśli imam nie będzie obecny, ani ktoś wyznaczony przez niego, podjęcie dżihadu na wroga jest niedopuszczalne. Dżihad z niesprawiedliwym imamem lub bez imama jest błędem, i kto go podejmuje zasługuje na karę. Jeśli wygra, nie będzie pociągany do odpowiedzialności. Jeśli przegra, będzie uznany za występnego. Jeśli jednak muzułmanów zaatakuje wróg i zagrozi samej istocie islamowi, a tym samym zrodzi się obawa zniszczenia islamu lub któregoś z ludów muzułmańskich, wówczas dżihad i obrona będą konieczne. Tu jednak chodzi o walkę, a opisana przez nas sytuacja dotyczy samoobrony, obrony islamu i muzułmanów. Nie chodzi więc o dżihad pod niesprawiedliwym imamem ani też walkę z przeciwnikami po, to by przyjęli islam.

Natomiast *murābāta* – gotowość do walki – na ścieżce Boga jest wielką łaską i zaletą. Choć jej zaletą jest to, że imam występuje jawnie. Trwa od trzech do czterdziestu dni. Jeśli *murābāta* trwa dłużej, stosuje się przepisy dotyczące prowadzących dżihad (*mudżāhidów*) i przynosi takie same zasługi jak udział w dżihadzie. Kiedy nie ma ujawnionego imama, nie ma owej zalety. Kiedy ktoś się zaciągnie w czasie, gdy imam przebywa w ukryciu i ma ograniczone możliwości organizowania *ribātu* (lub *murābaty*), ma obowiązek dochować obietnicy, nawet jeśli położenie imama będzie takie jak wspominaliśmy tzn. nie może ogłosić podjęcia walki z wrogiem, a z kolei ludźmi kieruje jedynie strach przed okrucieństwem wroga. Jeśli ktoś przystąpił do *ribātu*, przeznaczając część swojego majątku na *murābitów* i oczekuje, że pojawi się imam, to wtedy będzie zobowiązany dotrzymać swojej obietnicy. Gdy tak postąpi w czasie, gdy imam będzie miał ograniczone kompetencje, będziemy mieli do czynienia z wykonaniem obietnicy. A kiedy jawnie przystąpi do *ribātu* z obawy przed zamieszaniami i nieporządkami, wówczas również dotrzymuje obietnicy.

Kto za kogoś za opłatą angażuje się w *ribāt* w czasie, gdy kompetencje imama są ograniczone, należy zwrócić opłatę, a dotrzymanie umowy nie obowiązuje. Gdy jednak nie odnajdzie się ten, od którego pobrano opłatę, umowa obowiązuje i *ribāt* należy wykonywać.

Kto osobiście nie może podjąć się ribātu, ale wynajmuje zwierzę pociągowe albo wspomaga murābitów w czymś, co jest im potrzebne, uznaje się jego postępek za wielką zasługę.

Kto przybył na obszar wroga i uzyskał rękojmię bezpieczeństwa, a inni niewierni ich najechali, dozwolone jest, by walczył przeciwko najeźdźcom, bo będzie bronił sam siebie, a nie walczył u boku politeistów i niewiernych.

Rozdział o tym, z którymi politeistami należy walczyć i o sposobach walki z nimi

Dżihad podejmuje się, walcząc ze wszystkimi rodzajami niewiernych, którzy są przeciwni islamowi. Dzieli się ich na dwie grupy:

Grupę tych, którzy muszą przyjąć islam i go zaakceptować. Jeśli tego nie uczynią, należy ich zabić, potomstwo zniewolić, a majątek skonfiskować. Dotyczy to wszystkich niewiernych, ale nie dotyczy żydów, chrześcijan i magów (zoroastryjczyków).

Drugą grupę stanowią ci, od których pobiera się pogłówne (*dżizja*). To owe trzy ludy, które wymieniliśmy. Jeżeli obłożą się ich pogłównym, zaakceptują i podporządkowują narzuconym zasadom, nie wolno z nimi walczyć ani zniewalać ich potomstwa. Natomiast jeżeli odmówią płacenia pogłównego i odrzucą jego zasady podlegać będą takim samym prawom jak inni niewierni. Obowiązywać będzie zabijanie ich, branie do niewoli ich potomstwa oraz konfiskata ich majątku.

Nie wolno walczyć z niewiernymi, jeśli przedtem nie wezwie się ich do przyjęcia islamu, bez wypowiedzenia dwóch szahad, potwierdzenia jedynobóstwa, sprawiedliwości i podporządkowania wszystkim prawom islamu. Jeśli do tego zostaną wezwani, i nie zaakceptują wezwania, walka z nimi jest dozwolona. Jeżeli nie zostaną wezwani, walka z nimi nie jest dozwolona. Wzywającym ich powinien być imam albo ktoś, kto pozostaje pod rozkazami imama.

Nie wolno podejmować walki z kobietami. Jeśli będą one walczyć z muzułmanami i wspomagać swoich mężów i mężczyzn, należy je schwytać. Jeśli okaże się konieczne ich zabicie, to wówczas będzie ono dozwolone i nie będzie w tym nic zdróżnego.

Warunkiem udzielania ochrony prawnej (*dhimma*) innowiercom jest niejedzenie wieprzowiny i niepicie wina, niepobieranie lichwy, niepoślubianie kobiet niedozwolonych w islamie. Jeżeli dopuszczą się cze-
gokolwiek z tego, postawią się poza ochroną prawną i stosować się będą prawa dotyczące niewiernych.

Wobec niewiernych wolno stosować wszelkie formy walki z wyjątkiem trucizny: w ich krajach nie wolno rozrzucać trucizny. Jeśli jakaś ich miejscowość zbuntuje się przeciwko muzułmanom, muzułmanie będą mogli stosować katapulty, ogień i inne środki zapewniające pokonanie ich. Gdyby pośród nich (niewiernych) znalazła się grupa muzułmanów i gdyby ktoś zginął z muzułmanów lub utracił swoją własność, obowiązek płacenia odszkodowania, okupu krwi oraz wynagrodzenia szkód nie spada na (atakujących) muzułmanów i innych. To wszystko przepada.

(*An-Nihāya*, s. 293)